

Kraków, 4 września 2024 r.

Dr hab. Ewa Trojnar, prof. UJ
Instytut Bliskiego i Dalekiego Wschodu
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Recenzja

rozprawy doktorskiej p. mgra Marcina Przecha
Inicjatywa Pasa i Drogi w polityce zagranicznej ChRL
napisanej pod kierunkiem p. dr hab. Agaty W. Ziętek, prof. UMCS
na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Współczesnym Chinom coraz częściej przypisuje się mocarstwowe ambicje i atrybuty. Chińska Republika Ludowa jest drugą gospodarką świata pod względem PKB nominalnego, którego wartość oszacowano na 17,96 bln USD w 2022 r. Przewodzi także w handlu zagranicznym, będąc pierwszym eksporterem na świecie o obrotach 3,59 bln USD oraz drugim co do wielkości importerem – 2,7 bln USD. W trzecim co do wielkości terytoriów państw mieszka ponad jedna szóstą ludności świata. Zasoby Chin współtworzą także strategiczne decyzje władz w Pekinie, często niezbyt transparentne dla zachodniego obserwatora w systemie polityczno-prawnym, którego trwałość gwarantuje Komunistyczna Partia Chin. Ogłoszona w 2013 r. inicjatywa Pasa i Drogi stała się flagowym projektem z zakresu zagranicznej polityki. Jej rozmach, deklarowane cele jak i ocena realizacji, co warto zaznaczyć od samego początku przyciągały zainteresowanie badaczy i analityków z całego świata. Obserwacja ta odpowiada także spostrzeżeniom Doktoranta, który zdecydował o wyborze tego zagadnienia za przedmiot badania. Rosnąca asertywność będącej u steru władzy piątej generacji przywódców ChRL unaocznia nowe wyzwania badawcze w analizie polityki zagranicznej Chin. Mając to na uwadze stwierdzam, że Autor świadomie podjął się zbadania tej problematyki i zadeklarował przeprowadzenie kompleksowej analizy. Wszystko to sprawia, że tematyka dysertacji jest adekwatna do wymagań stawianych rozprawom doktorskim zarówno w świetle wymogów prawnych ustawy, jak i merytorycznie w ramach dyscypliny nauki o polityce i administracji.

Oparcie analizy o założenia realizmu przyjmuję ze zrozumieniem, podobnie jak teorię racjonalnego wyboru i polityki biurokratycznej jako narzędzia badania polityki zagranicznej ChRL. Dobór głównych metod badawczych tj. podejścia decyzyjnego, analizy czynnikowej i metody scenariuszy został uzasadniony w stosunkowo bardzo skondensowanej formule, a mając na uwadze objętość całej pracy, należało ten fragment metodologii rozbudować.

Rozprawa doktorska liczy 526 stron wraz z bibliografią (ss. 442-524), do tekstu włączono dziesięć map, dziewiętnaście wykresów oraz dwadzieścia dwie ryciny w formie schematów, które w sposób komunikatywny przekazują i porządkują dane. Strukturę pracy wyznaczają względy merytoryczne, należy stwierdzić, że są one czytelne, odpowiadają koncepcji przedstawionej przez Autora. Nie przekonuje mnie jednak próba połączenia części teoretycznej (s. 17-49) ze wstępem (s. 11-17).

Przyjęta w pracy koncepcja badawcza uwzględnia analizę inicjatywy Pasa i Drogi jako instrumentu polityki zagranicznej Chin. Warunkuje to podział pracy na sześć rozdziałów. Pierwsze z nich Autor zdecydował rozpocząć od teoretycznej refleksji – przedstawienia pojęcia i typologii uwarunkowań polityki zagranicznej państwa, które to elementy mogłyby uzupełnić refleksje teoretyczne ze wstępu w formie osobnego rozdziału (s. 48-51). Autor argumentuje, że takie ujęcie stworzyło podstawę do prezentacji przypadku polityki zagranicznej Chin. W drugim rozdziale przeanalizowano specyfikę funkcjonowania ośrodka decyzyjnego ChRL jako grupy instytucji oddziałujących na kreowanie i wykonywanie polityki zagranicznej państwa. Trzeci rozdział traktuje inicjatywę Pasa i Drogi jako ważny element geostrategii Chin. Analizy te pozwoliły Autorowi przejść do zbadania realizacji inicjatywy na poziomie globalnym i regionalnym z uwzględnieniem wymiaru politycznego i ekonomicznego. Badanie nie jest jednostronne – kolejno zanalizowano recepcję polityki zagranicznej Chin, a szczególnie przedmiotowej inicjatywy na społeczność międzynarodową. Warto podkreślić, że Autor nie pominął także ważnego elementu badania naukowego jakie stanowi prognozowanie. W ostatnim rozdziale przedstawił scenariusze z perspektywy politycznej i ekonomicznej. Wszystko to sprawia, że praca nabiera spójnego charakteru, a ocena struktury pracy jest poza uwagę dotyczącą wyłonienia rozdziału teoretycznego bardzo pozytywna.

Przyjęte w pracy założenia koncentrują się na odpowiedzi na pięć pytań badawczych o szczegółowym charakterze: (1) środków, za pomocą których Chiny chcą stać się ponownie mocarstwem globalnym; (2) oceny korzyści wynikających z inicjatywy przez Chiny i partnerów; (3) wpływu inicjatywy na zmianę modelu globalizacji; (4) uwarunkowań decyzji o podjęciu inicjatywy; (5) wpływu inicjatywy na sytuację wewnętrzną w Chinach. Odpowiedź na nie pozwoliła Autorowi sformułować „tezę” (aczkolwiek wydaje się, że chodzi tu raczej

o hipotezę badawczą), według której „stworzenie kompleksowego i długofalowego projektu politycznej i gospodarczej ekspansji, jakim jest Inicjatywa Pasa i Drogi, jest właściwym i adekwatnym środkiem realizacji celów w polityce zagranicznej Chin, w tym powrotu na pozycję mocarstwa globalnego i centrum cywilizacyjnego, którym były w przeszłości” (s. 13). Cel dysertacji, mimo ogromu włożonej pracy, nie jest zbyt nowatorski biorąc pod uwagę liczbę publikacji poświęconych przedmiotowej tematyce. Autor zdaje się mieć świadomość, że popełnił w większości deskryptywne dzieło, wyjaśnia jednak, że jedynie w ten sposób mógł kompleksowo przedstawić badane zjawisko (s. 440) i na tej podstawie przeprowadzić własne badania. Odniósł się to tego faktu, także w rozdziale szóstym (s. 394), który jednak ukazuje pewne aspekty innowacyjności pracy „poprzez zaprezentowanie czterech scenariuszy metodą analizy jakościowej przyszłości, po raz pierwszy wypełniona zostaje istotna luka w badaniach dotyczących BRI” (s. 413).

Zakres analizy otwiera cezura ogłoszenia projektu, co oferuje możliwość jego oceny w ciągu 12 lat. Nie zmienia to faktu, że weryfikacja tego założenia wymaga wyjaśnienia także z odwołaniem do argumentów z przeszłości, które na przestrzeni dziejów kształtowały sposób myślenia i sprawowania władzy w Chinach. Wszak cesarskie Chiny z rozmachem realizowały już projekt Jedwabnego Szlaku tworząc rozległą sieć powiązań handlowych ze światem zewnętrznym poczynając od czasów dynastii Han w II w. p.n.e. Mając to na uwadze współczesne władze w Pekinie instrumentalnie nawiązują do tych wydarzeń z przeszłości.

W odniesieniu do zgromadzonej literatury przedmiotu i jej wykorzystania uważam, że Autor dokonał bardzo wiele, a sam spis bibliografii zajmuje ponad 80 stron. Rozumiem potrzebę sięgnięcia po ściśle ukierunkowaną literaturę przedmiotu, ale apelowałabym o uwzględnienie unikatowego dorobku polskich sinologów, znawców Azji i politologów: Romana Sławińskiego, Karin Tomali, Zdzisława Góralczyka, Krzysztofa Gawlikowskiego, Jerzego Bayera, Łukasza Gacka, Bartosza Kowalskiego, Krzysztofa Kozłowskiego, Rafała Kwiecińskiego i Michała Lubiny. Odnoszę bowiem wrażenie, że piśmiennictwo polskich naukowców, szczególnie młodszego pokolenia dotyczące przedmiotowego zagadnienia nie zostało przez Doktoranta w pełni zbadane. Mam też inne wątpliwości co do sposobu wykorzystania literatury przedmiotu, przykładowo Joanna Wardęga nie wydała książki pt. *Komunistyczna Partia Chin i jej rola w procesach modernizacji Chińskiej Republiki Ludowej*, Łódź 2005. Być może z tego powodu nie znajdziemy odniesienia do tej pozycji na kartach pracy, a jedynie błędnie załączony wpis tej pozycji do bibliografii.

Starając się zrozumieć osadzenie w piśmiennictwie rodzimego ośrodka postulowałabym o większą otwartość w tym zakresie. Doceniam refleksję Autora w odniesieniu do definicji

wyznaczników polityki zagranicznej zaproponowaną przez Z. J. Pietrasia w ramach, której Autor wskazał na zasadność jej uzupełnienia o wpływ przesłanek na istotne uprawdopodobnienie wystąpienia skutku (s. 49), co w odniesieniu do polityki zagranicznej Państwa Środka z uwagi na system sprawowania rządów może mieć kluczowe znaczenie. Oczywiście zmienność naszych czasów determinuje pojawianie się nowych wyznaczników, o czym szeroko rozpisują się naukowcy zajmujący się naszymi czasami, a co naturalnie uzupełnia klasyczne podziały.

W merytorycznej ocenie pracy należy podkreślić jej spójność, którą oceniam po stopniu wykorzystania modeli i koncepcji naukowych, Autor najpierw je skrupulatnie prezentuje, uzasadniając wybór, a następnie stosuje w przedmiotowej analizie. Praca jest uporządkowana, a poszczególne jej elementy odwołują się do przyjętych założeń, co w sytuacji konieczności opanowania ponad 500 stron analizy, nie jest łatwym zadaniem. Nie podoba mi się maniera Autora odwoływania się do stwierdzeń i wniosków wcześniej kilkakrotnie zarysowanych. Z całą pewnością należy wskazać, że to właśnie one odpowiadają na znaczną liczbę arkuszy wydawniczych. Często nawet na jednej stronie znajdziemy wtrącenia omawiające i powielające spostrzeżenia własne, co w tekście pisanim nie jest powszechną praktyką (s. 413). Autor sprawnie porusza się w wybranej przez siebie literaturze przedmiotu, korzystając z ugruntowanego dorobku badaczy polityki zagranicznej, co czyni w sposób celowy, wykorzystując sprawdzone modele do własnej analizy. Odnoszę wrażenie, że ma przy tym skłonność do nadzwyczajnego porządkowania danych i ich dalszej prezentacji w czytelny i komunikatywny sposób, niemal powielając informacje płynące od innych twórców. To znowu powoduje powiększenie tekstu do niepotrzebnie zbyt dużych rozmiarów. Wydaje się, że wnikliwy czytelnik posiada zdolność weryfikacji załączonego materiału. Tymczasem Autor nie stroni do odwołań źródłowych, na tej podstawie buduje własne analizy, wprowadza własne podziały, schematy myślowe i graficzne, które czynią pracę atrakcyjną poznawczo. Apogeum tej praktyki znajdziemy w rozdziale szóstym, prezentującym perspektywy rozwoju inicjatywy Pasa i Drogi.

Główna krytyczna uwaga dotycząca ocenianego opracowania wynika z niezrozumienia przeze mnie konieczności przeprowadzenia tak wszechstronnej analizy polityki zagranicznej dla weryfikacji założeń badawczych. Wydaje się przy tym, że Autor ma świadomość tego wyzwania, gdy np. wskazuje że „trudno byłoby omówić inwestycje Pasa i Drogi w 53 państwach po kolei i chronologicznie” (s. 250). Albo w innym miejscu, gdy stwierdza w odniesieniu do „podejść, teorii i metod badania polityki zagranicznej państwa”, że „nie jest celem tej pracy przedstawienie ich wszystkich” (s. 38) i dokonał wyboru podejścia badawczego,

który oceniłam jako poprawny. W tej sytuacji wydaje się naturalnym zabiegiem wyłonienie kilku przypadków np. terytorialnych dotyczących regionów lub państw i konsekwentne prześledzenie założeń i realizacji polityki zagranicznej w badanych zakresach.

Odniosłam wrażenie, że Autor nadmiernie uwypukla aspekt transportowo-komunikacyjny inicjatywy Pasa i Drogi, marginalizując pozostałe. Oczywiście ma do tego prawo, niemniej jeżeli są one mniej eksploatowane to warto byłoby przedstawić powody takiego stanu rzeczy. Warto także poddać głębszej analizie kwestię przyszłości tzw. Cyfrowego Jedwabnego Szlaku, który to problem w kontekście rywalizacji ze Stanami Zjednoczonymi został zarysowany przez Autora w rozdziale piątym. Tocząca się wojna handlowa dotyczy także rozwoju technologicznego, w oparciu o dostęp do najbardziej zaawansowanych półprzewodników i wiąże znacznie więcej wyzwań strategicznych dla sojuszników Stanów Zjednoczonych, co także determinuje perspektywy rozwoju inicjatywy Pasa i Drogi. Podobnego znaczenia nabiera tzw. Zielony Jedwabny Szlak, w ramach którego Chiny realizują cele klimatyczne będących pochodną założeń Porozumienia klimatycznego z Paryża i Agendy ONZ na rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030 (s. 282-283, 420). Warto zauważyć, że eksport niskoemisyjnych technologii w państwach objętych inicjatywą Pasa i Drogi to ważny i nowy czynnik napędzania rozwoju gospodarki Chin.

Autor wiele miejsca poświęca kwestiom bezpieczeństwa energetycznego. Pomiął jednak przedstawienie potrzeb Chin w tym zakresie. Przybliżenie struktury energetycznej Chin pozwoliłoby zyskać szerszy kontekst na temat znaczenia poszczególnych nośników energii. Warto zaznaczyć, że większość konsumowanej ropy naftowej i gazu ziemnego Chiny pozyskują poza swoimi granicami.

Spostrzeżenia dotyczące faktu stawania się przez Chiny odpowiedzialnym mocarstwem, co zdecydowanie powinno wpisywać się w analizę polityki zagranicznej państwa, są w mojej ocenie niepełne. Z jednej strony Autor zwraca uwagę, że zasada ta ma charakter ambicji, dążenia do osiągnięcia określonego statusu (s. 95); z drugiej wskazuje za J.P. Cabestaniem, że transformacja ta już się dokonała (s. 119). Warto zatem wyodrębnić warstwę deklaratywną – Chiny są „świadome swojej roli odpowiedzialnego mocarstwa” (s. 429), które posiadają zdolności mediacyjne od realnych działań władz w tym zakresie, tak prawnych, jak i funkcjonalnych w odniesieniu do wrażliwych problemów w polityce zagranicznej państwa jak np. sytuacja na Morzu Południowo-Chińskich oraz problem Tajwanu. Wreszcie uwzględniając uwagi Autora dotyczące nazewnictwa w języku polskim, należało wyjaśnić dlaczego proponuje pisać o Chinach jako „mocarstwie oświeconym” (s. 95). To interesujące spostrzeżenie jest niewątpliwie warte rozwinięcia.

W toku analizy scenariuszy w rozdziale szóstym nasuwają się także następujące wątpliwości i pytania. W jakim zakresie zaproponowane w 2021 i 2022 r. tzw. Globalne Inicjatywy na rzecz Bezpieczeństwa i Rozwoju korespondują z inicjatywą Pasa i Drogi, zważywszy że podczas ostatniego XX zjazdu KPCh to właśnie im nadano priorytet? Jakie są uwarunkowania gwałtownego spadku pożyczek udzielanych przez Chiny po 2016 r.? Jak Chiny chcą rozwiązać pogłębiający się kryzys zadłużenia państw biorców pożyczek? Jakie jest znaczenie sił ChAL-W w Afryce, szczególnie w kontekście zabezpieczenia realizowanych tam inwestycji? Pozostaje poddać rozważeniu jaki może być ich wpływ na weryfikację założeń pracy. Kierunek w jakim rozwija się mocarstwowość Chin został w pracy jasno wykazany, padły odpowiedzi na postawione pytania badawcze, a co najważniejsze, Autor wielokrotnie zaznaczył, że inicjatywa Pasa i Drogi nie jest jedynym środkiem przyjętym przez KPCh w realizacji celów rozwojowych.

Dodatkowo należy wskazać błędy merytoryczne. Praktyka organizacji zjazdów KPCh co pięć lat upowszechniała się nie tak dawno. Pierwsze zjazdy KPCh w latach 20. XX w. miały miejsce co roku, po zjeździe „moskiewskim” nastąpiła zaś dłuższa przerwa. Skład gremiów kierowniczych KPCh na który powołuje się Autor jest nieaktualny i również wymaga korekty (m.in. po 2022 r. liczba członkowie Biura Politycznego wynosi 24, a nie 25 osób). Konstytucja ChRL odwoływała się do przewodniej roli partii (s. 131), por. np. tekst z 1975 r. 1978 r. – Komunistyczna Partia Chin jako źródło, rdzeń przywództwa całego narodu chińskiego (art. 2). Istnieją dwie komisje wojskowe – państwowa wprowadzona na mocy Konstytucji ChRL z 1982 r. – Centralna Komisja Wojskowa i partyjna, powołana jeszcze w latach 20. XX w. (s. 132). Dane makroekonomiczne powinny zostać zaktualizowane skoro przyjęto cezury 2013-2023, szczególnie że pandemia COVID-19 odcisnęła piętno na gospodarce Chin.

Drobne pomyłki kolejności pisowni imion i nazwisk chińskich uznaję za drukarskie chochliki np.: „Adam Daniel. Rotfeld, E. Halizak” (s. 48) i „Elisabeth Economy, J.P. Cabestana czy też, z nowszych źródeł, w doskonałej trylogii B. Góralczyka” (s. 51). Kilka uwag o charakterze technicznym i edytorskim. Zrezygnowałabym z zapisu tytułu zarówno w cudzysłowie, jak i kursywą. Sugerowałabym ujednolicić zapis nazw chińskich w bibliografii najpierw nazwisko później imiona. Xinjiang (s. 382) i Mongolia Wewnętrzna (s. 151) w obu przypadkach Autor pisze o prowincjach, a są to regiony autonomiczne. Autor przyjmuje różne nazewnictwo kongres albo zjazd KPCh (s. 129). Niektóre lapsusy językowe powodują niezrozumienie treści np. „W Kazachstanie chiński Silk Road Fund wydobywa złoto oraz miedź wraz z kazachskim KAZ-Minerals” (s. 203), gdzie raczej chodzi o finansowanie tej działalności.

Mając na uwadze tę cechę przekazu naukowego, którą jest intersubiektywność języka należy podkreślić, iż lektura pracy jest przyjemna w odbiorze, z uwagi na jednolity styl, konsekwencję pisowni, a także logikę wyводу. Odsyłacze i przypisy zostały dość dobrze opracowane, co sprawia, że z łatwością można odnaleźć źródła i komentarze. Warto ujednoczyć czcionki w przypisach i tekście głównym.

Recenzowana praca wyróżnia Autora znawstwem tematu, dokonał on nie tylko szerokiego przeglądu literatury przedmiotu, ale także zaprezentował wiedzę teoretyczną, umiejętności analityczne i krytycznego myślenia. Na tej podstawie stwierdzam, że tematyka rozprawy doktorskiej *Inicjatywa Pasa i Drogi w polityce zagranicznej ChRL* lokuje się w dyscyplinie nauki o polityce i administracji. Praca spełnia wymogi określone przepisami prawa, na tej podstawie wnioskuję o dopuszczenie p. mgra Marcina Przecha do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Łukasz Trojusz